

De structuur van kennis

Een sprong de wereld in

Theoretische filosofie

Door Umeu Bartelds

Bachelor Wijsbegeerte

10 ECTS – 16-12-2013

Begeleider: T. de Mey

Adviseur: J.A. van Ruler

10.000 woorden (vanaf de inleiding)

Inhoudsopgave

p.4	Inleiding
p.5	1.0 Samenvatting van “Menselijke kennis”
p.6	1.1.0 Wat is een context?
p.7	1.1.1 Probleemoplossing & Indices
p.8	1.2.0 Verantwoording & aanvaarding
p.10	1.3.0 De eerste opvattingen & ordening van het kennissysteem
p.11	1.3.1 Niet-monolithisch kennissysteem
p.12	1.4.0 Communicatie & incommensurabiliteit
p.13	1.4.1 Oplossing voor incommensurabiliteit
p.15	2.0 Kritiek op “Menselijke kennis”
p.15	2.1.0 ‘Contrasting Set’ ≠ ‘Relevancy Set’
p.19	2.2.0 Incommensurabiliteit ≠ onvergelykbaarheid
p.22	3.0 Voorbij de structuur van een wereldbeeld
p.25	Conclusie
p.26	Literatuurlijst

Lijst van afkortingen

Vermelding van in de tekst gebruikte niet algemeen bekende afkortingen:

- Contrasting set: (CS)
- Relevancy set: (RS)
- Relevant Alternatives Theory: (RAT)
- The closure principle: (closure)

Vermelding van de in de noten en literatuurlijst gebruikte afkortingen:

- Redactie: (red.)

Inleiding

In 1989 kwam er met de val van de Berlijnse muur een eind aan de Koude Oorlog, een langdurige staat van vijandschap tussen de Verenigde Staten en de Sovjet Unie, tussen Oost en West, tussen twee culturen. Het markeerde het einde van een strijd tussen twee grootmachten die het niet met elkaar eens konden worden over wat de beste manier van leven is, een conflict waaraan twee verschillende ideologieën, gegroeid uit verschillende geloofsopvattingen, ten grondslag lagen die elkaar uitsloten. Sinds mensenheugenis hebben mensen zich gebogen over de vraag wat waar is, wat wij weten over deze wereld. Die kennis stelt ons in staat te handelen, te overleven in deze wereld door die kennis in ons voordeel in te zetten. In die zin is kennis macht. Over het algemeen heeft het er vooral toe geleid dat wij het collectief met elkaar oneens zijn, soms zelfs tot bloedens toe, erbij vergetende dat, hoewel het antwoord ons misschien van elkaar onderscheidt, het de vraag is die we met elkaar delen.

Wat wij als mensen gemeen hebben, is dat wij handelen op basis van geloofsovertuigingen (in doxastische zin) en niet enkel op basis van instinct. Deze overtuigingen kunnen aan de basis liggen van intellectueel of fysiek conflict, maar ook aan de basis van een vredelievende samenwerking. Dat mensen met afwijkende wereldbeelden hun verschillen opzij kunnen zetten om een succesvolle collaboratie aan te gaan, is iets waar mensen graag in willen geloven. De Franse film "Intouchables", een van de meest bejubelde films van de afgelopen paar jaar, gaat precies over zo'n onwaarschijnlijke band tussen twee personen met totaal uiteenlopende achtergronden en ideeën over de mens en de wereld. Vanaf het moment dat Driss de verzorging van Philippe op zich neemt, lijken de twee op ramkoers met elkaar te liggen, maar door steeds meer over elkaar te weten te komen en door van elkaar te leren, worden ze uiteindelijk vrienden voor het leven. En het allermooiste aan de film is misschien nog wel dat het gebaseerd is op een waargebeurd verhaal.

Door over onze kennis te leren, door inzichten op te doen over hoe wij kennis vergaren en verantwoorden, opslaan en structureren, leren wij beter met deze kennis om te gaan. Als wij meer over deze wereld leren, kunnen we dat gebruiken om beter om te gaan met dingen in die wereld. Dus met mensen in die wereld, met elkaar. Als het gaat om bruikbare kennis en rationaliteit dan gaat het om het leefbaar maken van de wereld voor onszelf en hopelijk ook voor anderen.

Hoe verantwoorden wij onze kennis en hoe ordenen wij deze losse stukjes kennis tot een coherent en consistent wereldbeeld? Hoe worden deze wereldbeelden geconstrueerd, gestructureerd en gefundeerd? Hoe verhouden verschillende wereldbeelden zich tot elkaar en hoe kunnen mensen met verschillende wereldbeelden met elkaar in discussie gaan? Is er een antwoord op de voorgaande vragen mogelijk dat pluralisme vergroot en onderlinge tolerantie bevordert? Aan de hand van het boek 'Menselijke Kennis: Pleidooi voor een bruikbare rationaliteit' geschreven door Diderik Batens zal ik deze vragen aan de orde stellen. Eerst zal ik een samenvatting geven van zijn antwoorden en vervolgens kritisch ingaan op een aantal van zijn antwoorden en de gevolgen ervan.

Het is mijn hoop dat de hierdoor verschaftte inzichten zullen bijdragen aan een betere wereld, of in ieder geval een wereld waarin mensen kunnen praten over een betere wereld zonder elkaar te lijf gaan.

1.0 Samenvatting van “Menselijke kennis”

Batens ziet voor de epistemologie een normatieve en evaluatieve taak weggelegd; ze doet uitspraken over waarden en normen. Hoewel er volgens hem een descriptief element bij zit, zijn de eerder genoemde aspecten belangrijker. Het gaat om de vraag hoe mensen tot verantwoorde kennis kunnen komen. ¹ “Onze kennis is steeds kennis over iets. Wanneer we iets als kennis beschouwen, dan nemen we aan dat het waar is. Daarmee bedoelen we dat het klopt met de wereld, dat het ermee overeenkomt. Met de wereld of de werkelijkheid bedoel ik alles wat bestaat.”²

Hij ziet mensen als een onderdeel van die werkelijkheid, die door te handelen deze werkelijkheid proberen te veranderen. Om dit zo effectief mogelijk te doen, ontwikkelen mensen modellen en theorieën over de werkelijkheid, en methodologieën als richtlijn voor ons handelen. Volgens Batens zullen we echter nooit in staat zijn om volledige kennis over de werkelijkheid te krijgen. Hij ziet dit niet als een probleem dat wij moeten oplossen, maar als een feit dat we moeten accepteren zonder daarbij onze zoektocht naar kennis op te geven.³

Batens is van mening dat rationaliteit, ook in haar normatieve aspecten, niet los kan worden gezien van de context waarin die verantwoording plaatsvindt. Hij zegt stellig dat niet-contextuele of globale rationaliteit een fabel is.⁴ Hiermee verzet hij zich tegen wat hij de grote stoplap van onze intellectuele traditie noemt, namelijk de hiërarchische verantwoording van kennis en tevens het jongere broertje daarvan, de holistische verantwoording van kennis. Als alternatief verdedigt hij een lossere structuur, die hij als niet-monolithisch omschrijft, die volgens hem beter aansluit bij de feitelijkheid en die tot minder problemen leidt.⁵

Voordat Batens zijn alternatief uiteenzet, legt hij eerst een fundament aan de hand van een aantal begrippen en explicaties, die de lezer in staat zouden moeten stellen om zijn voorstel beter te begrijpen. Ik zal hem daarin volgen.

---

¹ D. Batens, *Menselijke Kennis: Pleidooi voor een bruikbare rationaliteit*, Antwerpen-Apeldoorn: Garant, 2003, p.25

² Batens, 2003, 20

³ Batens, 2003, 26

⁴ Batens, 2003, 30

⁵ Batens, 2003, 30

1.1.0 Wat is een context?

We kunnen het denken van een individu alleen snappen wanneer we ervan uitgaan dat het denken verloopt in gedeeltelijk onafhankelijke contexten. Kennis, wetenschappelijke kennis in het bijzonder, is het resultaat van een gemeenschappelijk project. “Het progressief karakter van deze onderneming is fundamenteel afhankelijk van de communicatie tussen de aanhangers van theorieën en tradities, die elkaar met intellectuele middelen bestrijden.”⁶ Vandaar dat Batens groot belang hecht aan een theorie over communicatie, iets waar ik later nog op terug zal komen.

Hij verdedigt een contextuele aanpak van verantwoording, het is dus uiterst belangrijk dat zijn definitie van een context goed begrepen wordt.

Een context bestaat uit vijf elementen: i) het probleem dat men tracht op te lossen, ii) de deelnemers (één of meer), iii) de contextuele zekerheden, iv) de waar geachte of relevante beweringen en v) de methodologische richtlijnen, waarden en normen. Deze elementen zijn niet volledig afhankelijk van elkaar.⁷

Een probleem (i) duidt voor Batens zowel op praktische als theoretische problemen, op individuele of collectieve problemen en moet dus in ruime zin worden opgevat. Er is niets dat garandeert dat de context dezelfde is voor alle deelnemers (ii) aan de probleemoplossing. Ze kunnen beiden hetzelfde probleem proberen op te lossen binnen een andere context.⁸ Dit kan bijvoorbeeld komen doordat ze verschillende contextuele zekerheden (iii) hebben. Contextuele zekerheden zijn binnen een context onbetwifelbaar, er is geen enkele relevante betekenis waarin dit niet het geval is. Hierdoor is het dus zo dat ze ons niet iets vertellen over de werkelijkheid, maar bepalen op welke manier wij naar de werkelijkheid kijken en welke oplossingen voor het probleem er mogelijk zijn.⁹ Relevante waarheden (iv) zijn daarentegen contingente beweringen; we gaan ervan uit dat ze ons iets nieuws vertellen over de staat van de werkelijkheid. De relevantie van een bewering is afhankelijk van het bevatten van informatie die iets zegt over elementen van de probleemoplossing. We gebruiken relevante waarheden om de groep van mogelijke oplossingen, die door de contextuele zekerheden bepaald wordt, uit te dunnen totdat we een aanvaardbare oplossing hebben. Daarom mogen relevante waarheden niet afleidbaar zijn uit contextuele zekerheden.¹⁰

Dat we iets in de ene context als zeker aanvaarden, betekent volgens Batens niet dat we dit in een andere context ook doen. Binnen een andere context kunnen deze contextuele zekerheden wel ter discussie gesteld worden, maar vanzelfsprekend zijn ze in die context geen zekerheid meer. “Hoe dan ook voegt de hoeveelheid contexten waarin een bewering voor zeker wordt gehouden, niets toe aan haar zekerheid in een gegeven context.”¹¹

Betekeningen zijn contextueel van aard en zijn verbonden met logische waarheden, die ook contextueel zijn. Logische waarheden, zoals “alle vierkanten hebben gelijke zijden”, zijn eigenlijk niet meer dan contextuele zekerheden. Over betekenissen doet Batens een aantal uitspraken:

---

⁶ Batens, 2003, 151

⁷ Batens, 2003, 157

⁸ Batens, 2003, 158

⁹ Batens, 2003, 159

¹⁰ Batens, 2003, 159

¹¹ Batens 2003, 191

1. De betekenis van termen (in een gegeven context) bepaalt en wordt, zij het slechts ten dele, bepaald door de empirische criteria die men in die context hanteert om beweringen te koppelen aan waarnemingsgegevens.¹²
2. De betekenis van termen (in een gegeven context) bepaalt en wordt ten dele bepaald door de toestanden van de werkelijkheid die worden beschouwd als logisch mogelijk (in deze context).¹³
3. Verzamelingen van mogelijke [toestanden van de] werelden, en bijgevolg ook betekenissen, variëren niet per groep maar per individu.¹⁴
4. Zowel logische waarheden als betekenissen zijn lokaal, niet globaal; voor dezelfde persoon kunnen ze van de ene tot de andere context verschillen.¹⁵

Dit hangt volgens Batens als volgt samen: de verzameling van contextuele zekerheden is van invloed op de verzameling van logische waarheden, die weer van invloed is op de verzameling van betekenissen. Dit is dus niet alleen per persoon anders, maar ook per context, aangezien een contextuele zekerheid alleen in die context als zeker geldt en niet altijd en overal. Hiermee wil Batens niet uitsluiten dat twee personen ooit dezelfde betekenis toekennen aan een term, maar wel dat dit over het algemeen het geval is. Dit is voor hem echter geen reden om aan te nemen dat communicatie onmogelijk is. Hij verdedigt dit door te stellen dat betekenissen worden ge(re)construeerd en niet worden gekopieerd.

Batens concludeert dat de contextuele aanpak voor probleemoplossing slechts kan werken in combinatie met sommige soorten kennissystemen. De vraag naar wat het beste model is van ons kennissysteem is een normatieve vraag.¹⁶

1.1.2 Probleemoplossing & Indices

De contextuele aanpak voor het oplossen van problemen die in 'Menselijke Kennis' wordt verdedigd stelt ons in staat om probleemsituaties los van elkaar te beschouwen en de keuzes die daarbij gemaakt worden individueel te verantwoorden.¹⁷

Elk kennend subject, of het nu een individu of een groep van individuen is, heeft een aantal expliciete of impliciete opvattingen over de manier waarop bepaalde problemen moeten worden benaderd. Deze opvattingen zijn opgeslagen in een kennissysteem (in ruime zin) dat ook methodologische en andere regels bevat en cognitieve en andere waarden. [...] Ons kennissysteem is bepalend voor de opbouw van contexten (het levert contextuele zekerheden en andere elementen van contexten); als een probleem wordt opgelost, dan leidt dit in de regel tot wijzigingen aan ons kennissysteem.¹⁸

Het kennissysteem bestaat volgens Batens uit allerlei verschillende onderdelen: feitelijke, nomologische, normatieve, evaluatieve, enzovoort. Deze onderdelen gebruiken wij wanneer we ze nodig hebben om contexten op te zetten. De resultaten van deze probleemoplossingen of pogingen daartoe voegen wij ook toe aan ons kennissysteem. Sommige van deze wijzigingen gebeuren echter onbewust of toevallig, bijvoorbeeld dingen die wij vergeten of op een zeer jonge leeftijd leren.

---

¹² Batens, 2003, 168-171

¹³ Batens, 2003, 168-171

¹⁴ Batens, 2003, 168-171

¹⁵ Batens, 2003, 168-171

¹⁶ Batens, 2003, 207

¹⁷ Batens, 2003, 190

¹⁸ Batens, 2003, 193

De resultaten van deze probleemoplossingen slaan wij op in ons kennissysteem, hierbij gaat het niet alleen om geslaagde oplossingen en antwoorden, maar ook over pogingen waarbij we geen oplossing of geen aanvaardbaar antwoord konden vinden.¹⁹

“Het volstaat dat elementen van ons kennissysteem vergezeld zijn van een of meer ‘indices’ die verwijzen naar functies van die elementen met betrekking tot problemen en soorten problemen. Een gevolg hiervan is dat ons kennissysteem de verbinding vormt tussen verschillende contexten.”²⁰ Dit stelt ons in staat om specifieke bestandsdelen uit ons kennissysteem te halen om te gebruiken voor het oplossen van problemen. De dingen die we opslaan in ons kennissysteem slaan we namelijk niet zomaar op, we slaan ze op met een bepaalde functie. Die functie die bepaalde kenniselementen moeten uitvoeren, zijn bepalend voor de strengheid van de voorwaarden die worden gesteld om dat kenniselement te aanvaarden. Als het slechts gaat om iets triviaals zoals veters strikken, zullen er andere voorwaarden gesteld worden dan wanneer het gaat om een situatie van leven of dood of fundamenteel wetenschappelijk onderzoek.

1.2.0 Verantwoording & aanvaarding

Verantwoording is voor Batens het volgen van een verantwoord proces. “Niet het resultaat, maar het proces is het criterium.”²¹ Maar hoe werkt dit proces?

Verantwoording werkt door het vergelijken van alternatieven en vervolgens het beste alternatief te kiezen, het is een pragmatische notie. Hiermee sluit Batens zich aan bij een recente ontwikkeling binnen de epistemologie, waarbij er meer aandacht wordt besteed aan het functionele karakter van kennis. “Het treffen van een verantwoorde beslissing gebeurt door een keuze te maken op basis van een vergelijking van alternatieven”²² Wat een relevant alternatief is, wordt bepaald door de beoordelingscriteria en methoden die de persoon of groep die de keuzes maakt tot zijn beschikking heeft; hij verwerpt elementen die buiten het besluitvormingsproces van de persoon of groep personen liggen als criteria voor rationaliteit.²³ Batens kiest hiermee voor een subjectieve variant van contextuele verantwoording. Hij vindt dit vanzelfsprekend, maar er zijn ook objectieve varianten uitgewerkt, iets waar ik later op terug zal komen. Verantwoording is in beide gevallen niet eeuwig, op het moment dat er nieuwe data beschikbaar komen die nieuwe alternatieven aan het licht brengen, kunnen we tot een andere conclusie komen.

We kunnen oude opvattingen dus in vraag stellen en wijzigen. Dit moet tevens op dezelfde manier gebeuren zodat de wijziging ook verantwoord is. Hoewel hier sprake is van een zekere ontwikkeling, doet het volgens Batens verder niet ter zake waar we onze eerste opvattingen vandaan hebben, zolang we maar, zodra we daartoe in staat zijn, onze opvattingen beginnen te verantwoorden.

---

¹⁹ Batens, 2003, 213-214

²⁰ Batens, 2003, 214-215

²¹ Batens, 2003, 148

²² Batens, 2003, 56

²³ Batens, 2003, 57

Omdat verantwoording het kiezen is tussen relevante alternatieven, moeten dingen pas in twijfel worden getrokken wanneer er een alternatief voor handen is. Tevens kunnen we niet alle opvattingen tegelijk in vraag stellen, omdat we dan geen criteria meer voor handen hebben om een keuze te maken tussen twee alternatieven. Die criteria zijn immers onderdeel van ons kennissysteem en liggen dus zelf ook onder vuur.²⁴ “Zodra er echter een goede reden toe is, moeten opvattingen in vraag worden gesteld, ook methodologische en logische opvattingen.”²⁵

Wat een goede reden is om opvattingen die we al hebben in vraag te stellen wordt wederom door het subject bepaald en heeft dus te maken met problemen, inconsistenties of redenen die intern zijn aan zijn wereldbeeld. Wat een goede reden is voor persoon A om iets in vraag te stellen hoeft voor persoon B helemaal geen goede reden te zijn. Voor het stellen van problemen (over het algemeen bedoelt Batens hiermee vragen die gaan over dingen die we nog niet weten, waar het voorgaande ging over het ondervragen van dingen die we al wisten) geldt volgens Batens hetzelfde.²⁶ De reden om een vraag te stellen, moet echter niet verward worden met de oorsprong om een vraag te stellen. Redenen zijn altijd intern, maar ze kunnen getriggerd worden door zowel interne als externe factoren. Als er sprake is van een tegenstrijdigheid of onvolledigheid binnen ons kennissysteem dan is dat een interne oorsprong; alle andere redenen hebben een externe oorsprong.²⁷

Wanneer we een keuze hebben gemaakt tussen de verschillende alternatieven, aanvaarden of verwerpen we een oplossing door deze respectievelijk onder te brengen in of te verwijderen uit ons kennissysteem. Het aanvaarden van een bepaalde opvatting kan ertoe leiden dat we andere opvattingen uit dat deelsysteem en uit ons wereldbeeld moeten verwijderen. Aan een uniek aanvaardingscriterium wil Batens zich niet committeren.²⁸ Hij benadrukt regelmatig dat er geen principieel onderscheid bestaat tussen wetenschappelijke rationaliteit en andere vormen van rationaliteit. Ze ondergaan hetzelfde soort verantwoordings- en aanvaardingsproces.

“In één betekenis is het model bijzonder open: geen enkel element van het kennissysteem staat in principe boven kritisch onderzoek of verandering.”²⁹ Elke opvatting kan dus in vraag worden gesteld, zolang we ze maar niet allemaal tegelijk in twijfel trekken. Zoals eerder gezegd, is verantwoording een proces, en geen resultaat. Dit verantwoordingsproces kan echter wel een verantwoord resultaat hebben; dit houdt in dat een wereldbeeld op korte termijn geen veranderingen zal ondergaan als het wordt onderworpen aan de hiervoor omschreven criteria en processen.³⁰

---

²⁴ Batens, 2003, 194

²⁵ Batens, 2003, 195

²⁶ Batens, 2003, 196-197

²⁷ Batens, 2003, 199

²⁸ Batens, 2003, 200

²⁹ Batens, 2003, 234

³⁰ Batens, 2003, 149

1.3.0 De eerste opvattingen & ordening van het kennissysteem

Door de geschiedenis heen zijn er twee structuren voor het ordenen van ons wereldbeeld of kennissysteem het meest populair geweest: het hiërarchische en het holistische model. Batens verwerpt beide modellen en stelt een ander soort orde voor die hij niet-monolithisch noemt.³¹ Voordat ik hier op inga, zal ik eerst kort uitleggen wat de andere modellen inhouden zodat het duidelijker wordt waartegen hij zich verzet.

De belangrijkste kenmerken van een hiërarchisch gestructureerd kennissysteem zijn gelaagdheid en trapsgewijze verantwoording; één opvatting/theorie of een aantal opvattingen/theorieën liggen aan de basis van het systeem en funderen alle andere niveaus met kennis die daaruit wordt afgeleid en verantwoord. Het fundament is (vaak) iets dat absoluut zeker is in alle omstandigheden (anders zou er namelijk oneindige regressie optreden). In een holistisch gestructureerd kennissysteem wordt de verantwoording van een gegeven bepaald door de consistentie en coherentie met de rest van het systeem. Als blijkt dat een opvatting niet past, dan wordt die verworpen, of in het geval dat die aanvaard wordt, dan moeten er aanpassingen gedaan worden om de inconsistentie te elimineren, bijvoorbeeld door een botsende opvatting uit het systeem te verwijderen. Er is verschillende kritiek mogelijk op de bovenstaande modellen, maar om het kort te houden, de redenen waarom Batens ze verwerpt zijn: dat ze te ver staan van feitelijke verantwoordingsprocessen, dat ze absolute zekerheden nodig hebben om te functioneren en dat ze vereisen dat we 'boven' ons eigen kennissysteem uitstijgen om zinvolle vergelijking tussen kennissystemen mogelijk te maken. Het kennissysteem dat hij zelf voorstelt, heeft deze problemen niet.³²

Ik zal eerst ingaan op hoe een kennissysteem ontstaat en vervolgens kijken naar hoe een volledig ontwikkeld kennissysteem volgens Batens geordend is. Hoewel hij van mening is dat de vraag naar onze oorspronkelijke opvattingen niet relevant is voor een geslaagd verantwoordingsproces, gaat hij hier toch kort op in. Volgens hem is de vraag naar onze allereerste opvattingen echter ten dele verkeerd gesteld en ook geen epistemologisch probleem voor onszelf.³³

Onze eerste opvattingen zijn het resultaat van een gecompliceerde ontwikkeling die vaak, zo niet altijd, onbewust verloopt. Hierdoor spelen sociaaleconomische, educatieve en culturele factoren een grotere rol en heeft het weinig van doen met verantwoording.

Wij komen tot opvattingen als resultaat van een complex proces dat zich afspeelt gedurende onze prille jeugd en dat in het vroegste stadium volledig aan onze eigen bewuste controle ontsnapt. [...] Onze opvattingen worden ten dele overgenomen of ontwikkeld in contact met opvattingen van anderen. [...] Daarnaast worden onze opvattingen ten dele ook gevormd op basis van vragen die wij ons stellen. [...] Bij het vormen van deze opvattingen kunnen we vanaf een bepaalde leeftijd proberen een verantwoorde keuze te maken tussen alternatieven. Ook onze denk- en handelingspraktijk, en onze houding tegenover allerlei handelingen van anderen of tegenover andere gebeurtenissen, spelen in dit verband echter een zeer grote rol. Een extreme vorm hiervan is de zogenaamde rationalisatie, waarbij we opvattingen aanvaarden omdat onze handelingen vanuit die opvattingen redelijk lijken,

---

³¹ Batens, 2003, 228

³² Batens, 2003, 212

³³ Batens, 2003, 217

terwijl we beweren of zelfs geloven dat we de handelingen hebben gesteld omdat we die opvattingen al hadden.³⁴

Batens ziet dit niet als een bedreiging of probleem en stelt dat er in het verleden vast een of ander evolutionair voordeel verbonden was aan het onverantwoord vormen van opvattingen. Het is slim om onszelf af te vragen of bepaalde van dat soort opvattingen ons in de weg staan om nieuwe inzichten op te doen, maar verder moeten we er niet te lang bij stil staan.³⁵

1.3.1 Niet-monolithisch kennissysteem

De orde van een ontwikkeld kennissysteem dat in "Menselijke Kennis" uiteen wordt gezet, is hiërarchisch noch holistisch. De voorgestelde structuur is een niet-monolithische orde. "Als het dat wel zou zijn, dan zou het een samenhangende theorie vormen over een bepaald domein of een verzameling van domeinen, en zou het geformuleerd zijn binnen één bepaalde taal."³⁶ Dit is echter niet het geval omdat Batens de mogelijkheid van een objectieve metataal al in een eerder stadium heeft verworpen.

De eerste soort orde die Batens onderscheidt, is dat niet alle onderdelen van het kennissysteem betrekking hebben op individuele problemen, maar dat sommige onderdelen betrekking hebben op soorten problemen. De tweede soort orde volgt volgens hem uit de eerste: sommige van die onderdelen met betrekking op soorten problemen vormen een verzameling die hij een deelsysteem van het gehele kennissysteem noemt.

Deelsystemen bevatten namelijk elementen die een zelfde functie vervullen in een verzameling contexten. [...] Deelsystemen zijn dus ook vergezeld van indices die verwijzen naar functies in contexten waarin deze problemen worden aangepakt. Merk op dat de indeling in soorten problemen zelf afhankelijk is van het kennissysteem.³⁷

Om verschillende redenen hebben we volgens Batens samenhangende deelsystemen nodig om theoretische of praktische problemen op te lossen, om de wereld om ons heen te begrijpen of om efficiënt te handelen in bepaalde situaties. De eerste soort samenhang tussen deelsystemen is dat sommige deelsystemen een onderdeel vormen van andere, overkoepelende deelsystemen. De tweede soort samenhang is dat ze associatief verbonden zijn.

Er is een derde soort samenhang [orde], die eigenlijk interessanter is: wanneer daar behoefte aan is, worden sommige deelsystemen (onder bepaalde voorwaarden) aangevuld met elementen uit andere. Een typisch voorbeeld is dat de elementen van de algemene verklaringstheorie, voor zover ze relevant zijn, [...] zullen gevoegd worden bij het deelsysteem dat op alledaagse voorwerpen betrekking heeft. Met andere woorden, we gaan er normaal van uit dat ons algemeen verklaringssysteem toepasselijk is op de voorwerpen waar we in ons dagelijks leven mee te maken hebben.³⁸

We voegen niet zomaar elementen uit andere deelsystemen toe, hiervoor zijn vaak beperkingen. Het moet bijvoorbeeld gaan om een relevante en niet om een overbodige toevoeging. Een eis waaraan

---

³⁴ Batens, 2003, 217

³⁵ Batens, 2003, 218

³⁶ Batens, 2003, 228

³⁷ Batens, 2003, 219

³⁸ Batens, 2003, 222

kan worden voldaan is consistentie, soms hanteren we echter deelsystemen of contexten die inconsistent zijn. Daarnaast is consistentie niet altijd voldoende voorwaarde. Het belangrijkste is dat het deelsysteem aangepast blijft aan de functie die het moet vervullen. Enkele elementen uit het deelsysteem zullen een bevoorrechte status moeten hebben om ervoor te zorgen dat die functie bewaard blijft en dat toegevoegde elementen het deelsysteem niet 'overnemen'.³⁹

Om zich nog eenmaal af te zetten tegen de epistemologische fossielen van weleer besluit Batens met het volgende:

Mijn besluit is dat er geen niveaus zijn, en geen hoogste [of funderend] niveau in het bijzonder. Er is geen betekenis waarin de methodologische regels van contexten een verzameling vormen die we als hoger kunnen beschouwen dan bijvoorbeeld de verzameling van beschrijvende beweringen. Het onderscheid tussen beide is slechts functioneel [...]. Contexten staan dus naast elkaar, niet boven elkaar.⁴⁰

1.4.0 Communicatie & incommensurabiliteit

Zoals eerder gezegd, schrijft Batens een belangrijke rol toe aan communicatie; communicatie maakt namelijk vergelijking tussen verschillende deelsystemen mogelijk. Hij ziet incommensurabiliteit als een probleem omdat hij denkt de keuze tussen twee alternatieven niet te kunnen verklaren als men ze niet kan vergelijken. Aangezien hij het kiezen tussen alternatieven heeft verheven tot het kernpunt van zijn relatieve rationaliteitsgedachte, acht hij een oplossing voor incommensurabiliteit essentieel voor de validiteit van zijn kennissysteem.

Onvergelijkbaarheid is een hinderpaal voor rationaliteit: als we theorieën niet eens kunnen vergelijken, hoe zouden we er dan rationeel tussen kunnen kiezen? Onvergelijkbaarheid leidt bovendien tot verzuiling en isolationisme: mensen kunnen hun opvattingen, van welke aard ze ook zijn, niet met elkaar bediscussiëren. Of beter, ze kunnen dat wel, maar ze praten noodzakelijkerwijze naast elkaar.⁴¹

Voordat ik echter zijn oplossing uiteenzet, zal ik eerst ingaan op wat communicatie precies inhoudt volgens Batens.

Hij verzet zich tegen de traditionele opvatting van communicatie, die volgens hem simpel is maar onrealistische eisen stelt door globale overeenkomst als noodzakelijke voorwaarde te achten.⁴² Volgens Batens komt er bij het oplossen van problemen vaak communicatie aan te pas. Deze communicatie verloopt en verandert binnen een keten van contexten. De problemen kunnen zowel betrekking hebben op de context als op het onderwerp van de communicatie.⁴³

Batens vindt het vanzelfsprekend dat twee mensen met verschillende kennissystemen, wat er in dit opzicht op neerkomt dat ze een verschillende taal spreken, toch met elkaar kunnen communiceren over het gestelde probleem.⁴⁴

---

³⁹ Batens, 2003, 223

⁴⁰ Batens, 2003, 233

⁴¹ Batens, 2003, 236

⁴² Batens, 2003, 180

⁴³ Batens, 2003, 156

⁴⁴ Batens, 2003, 177

Dit vat Batens op als perfecte communicatie:

Er is perfecte communicatie tussen X en Y in die contexten als en alleen als X en Y terecht geloven dat er tussen de verzamelingen $\{xW1, \dots, xWn\}$ en $\{yW1, \dots, yWn\}$ een één-één-duidige afbeelding bestaat zodat, indien ze geldt tussen xWi en yWi , X in Cx besluit tot xWi onder dezelfde omstandigheden waarin Y in Cy besluit tot yWj . [...] Wanneer ik zeg dat X en Y terecht geloven dat een dergelijke relatie bestaat dan bedoel ik dat ze die relatie ook kennen, anders gezegd dat ze weten welke toestand van de ene met welke toestand van de andere overeenkomt. [...] Daarom eis ik dat X en Y geloven dat de relatie bestaat (en de relatie kennen). Er kan immers geen sprake zijn van perfecte communicatie als de relatie bestaat zonder dat X en Y dit geloven. Verder eis ik dat X en Y terecht geloven dat de relatie bestaat omdat er geen communicatie, maar slechts vermeende communicatie zou zijn indien ze dit ten onrechte geloofden (en de relatie dus niet bestaat). [...] Ik eis niet dat X en Y weten dat de toestanden verschillend zijn, indien ze het zijn.⁴⁵

1.4.1 Oplossing voor incommensurabiliteit

Incommensurabiliteit is een term die ongeveer gelijktijdig door Kuhn en Feyerabend in de moderne wetenschapsfilosofie werd geïntroduceerd, omdat er verschillen bestaan tussen de versies die door beide filosofen worden verdedigd, zal ik me beperken tot de invulling die Batens eraan geeft:

Doordat waarnemingen theoriegebonden zijn, ontbreekt de gemeenschappelijke waarnemingsbasis om theorieën met elkaar te vergelijken. Doordat termen theoriegebonden zijn, kunnen we zinnen uit de ene theorie niet vertalen in zinnen uit de andere theorie, zodat de ene theorie de andere noch kan omvatten, noch tegenspreken, noch ermee overlappen. Tenslotte, doordat methoden theoriegebonden zijn, ontbreekt het ons aan een gemeenschappelijke methode om twee theorieën vergelijkend te beoordelen.⁴⁶

De strategie van Batens is als volgt: Incommensurabiliteit geldt niet alleen voor wetenschappelijke theorieën, want die zijn niet fundamenteel anders, maar voor alle opvattingen. Hoewel theoriegebondenheid volgens hem onontkoombaar is, maakt dit het vergelijken van theorieën slechts moeilijker maar niet onmogelijk. Niet in alle omstandigheden, maar wel in sommige gevallen is het mogelijk om theorieën te vergelijken ondanks het probleem van theoriegebondenheid (hij verwerpt dus alleen incommensurabiliteit).⁴⁷

Dit is voor Batens niet heel erg problematisch, want hij stelt:

Communicatie is voldoende om contextuele vergelijking mogelijk te maken. Waar communicatie mogelijk is, zullen de personen in kwestie in staat zijn vast te stellen of hun theorieën met betrekking tot een gegeven probleem tot hetzelfde resultaat leiden, elkaar tegenspreken, en dergelijke. Waar communicatie mogelijk is zullen zij bijvoorbeeld kunnen vaststellen dat de twee theorieën tot dezelfde voorspelling leiden of tot een tegengestelde, of dat de ene tot een voorspelling leidt en de andere niet.⁴⁸

Wanneer communicatie niet mogelijk is, is het onze taak om contexten te vinden waarin die toch mogelijk wordt. Dat kan vervolgens als vertrekpunt functioneren om communicatie in meerdere contexten mogelijk te maken zodat we meer en meer van elkaars kennissysteem kunnen vergelijken.

---

⁴⁵ Batens, 2003, 178-179

⁴⁶ Batens, 2003, 235

⁴⁷ Batens, 2003, 236-237

⁴⁸ Batens, 2003, 238

Het combineren van theoriegebondenheid met de rationaliteitsopvatting van Batens heeft tot gevolg dat betekenissen van termen niet alleen theoriegebonden maar ook aan de context gebonden zijn. Volgens Batens is dat juist hetgene wat hem in staat stelt om incommensurabiliteit op het gebied van betekenissen te vermijden.⁴⁹

Waar communicatie mogelijk is, zijn de andere vormen van onvergelykbaarheid gemakkelijk te overkomen. Wat de theoriegebondenheid van waarnemingen betreft, kunnen we dikwijls waarnemingen vinden die neutraal zijn ten opzichte van twee of meer alternatieve theorieën. Het reduceren van de rol van pragmatische factoren betrof precies dit punt. Het is dus helemaal niet nodig dat elke interpretatie uit waarnemingsgegevens verwijderd is, opdat ze ten opzichte van twee theorieën neutraal zouden zijn.⁵⁰

Hij maakt tenslotte nog het punt dat neutrale waarnemingsgegevens niet noodzakelijk zijn om kritiek te kunnen geven op een andere theorie. Als ik kritiek geef op een andere theorie dan moet ik alleen kunnen aantonen dat bepaalde waarnemingsgegevens in strijd zijn met die theorie, ook al worden die gegevens binnen mijn eigen theorie op een andere manier geïnterpreteerd.⁵¹

De conclusie van Batens is dat onvergelykbaarheid wel voor komt, maar dat er (bijna) altijd een mogelijkheid bestaat om een context te vinden waarin communicatie mogelijk is, zodat we vanuit die kleine gemeenschappelijke grond toe kunnen werken naar een groter begrip van elkaars theorieën. Dit zou vergelykbaarheid mogelijk moeten maken.

---

⁴⁹ Batens, 2003, 238

⁵⁰ Batens, 2003, 238

⁵¹ Batens, 2003, 238-239

2.0 Kritiek op “Menselijke kennis”

Batens ervaart zijn boek eerder als een codificatie dan als een constructie en heeft bewust polemieken met hedendaagse opvattingen vermeden.⁵² Zijn kritiek op bepaalde wijsgerige standpunten zou als achterhaald beschouwd kunnen worden doordat hij niet ingaat op verfijndere en modernere versies van die standpunten. Het is natuurlijk gemakkelijker voor hem om zijn theorie te contrasteren met een opvatting van kennis die duidelijk verschilt van de zijne. Maar het is misschien interessanter om te kijken wat de verklarende kracht van zijn theorie is door haar te vergelijken met andere contextuele opvattingen over kennis. In het laatste kwart van de 20^e eeuw zijn er een aantal van zulke opvattingen bedacht door o.a. Lewis, Laudan en Dretske, waar ik later nog op terug zal komen. Hierbij is het misschien belangrijk om te vermelden dat Batens kennis ziet als iets praktisch. Het is altijd kennis over iets, kennis om iets mee te doen. Hierdoor heeft hij meer aandacht voor de invloed van de praktijk en de realiteit op ons denken en onze kenniscapaciteit. Dit zou op zichzelf een positief punt zijn, ware het niet dat Batens een aantal (theoretische) implicaties en problemen uit het oog dreigt te verliezen.

Zoals eerder gezegd bestaan er objectieve en subjectieve varianten van de relatieve verantwoordingsnotie. In het volgende gedeelte zal ik kort een objectieve variant uiteenzetten. Aan de hand daarvan zal ik enkele onvolledigheden in het werk van Batens toelichten en beschouwen wat de voor en nadelen zijn van de objectieve variant ten opzichte van de subjectieve. Vervolgens zal ik ingaan op zijn oplossing voor incommensurabiliteit en beargumenteren dat hij het begrip incommensurabiliteit en de gevolgen daarvan verkeerd heeft begrepen.

2.1.0 ‘Contrasting Set’ ≠ ‘Relevancy Set’

Scepticisme is een probleem voor elke epistemologische theorie die het niet aanvaardt, en elke theorie die serieus genomen wil worden moet een adequate oplossing vinden voor dit probleem. *Relevant Alternatives theory* (RAT) is een kentheorie die ontwikkeld is om een adequaat antwoord te geven op de scepticus. Het is vreemd dat Batens de scepticus slechts één keer expliciet noemt, alleen om hem te onderscheiden van de irrationalist. *The closure principle of knowledge (closure)* is min of meer de hoeksteen van onze hedendaagse kennistheorie. *Closure* is iets wat door veel filosofen als intuïtief waar wordt aanvaard, maar de eisen die daardoor aan onze kennis worden gesteld zetten de deur op een kier voor het scepticisme. Wederom is het raar dat Batens *closure* geen enkele keer expliciet behandelt.

Dretske is een van de hedendaagse epistemologen die een objectieve variant van RAT heeft uitgewerkt. Kennis is een absoluut concept volgens Dretske, dat in het dagelijks leven echter een contextuele relativiteit vertoont.⁵³ Net als Batens ziet hij verantwoording als iets pragmatisch, we hebben kennis nodig om te overleven in de wereld, dus moet onze manier om kennis te verwerven en verantwoorden bruikbaar blijven. Dit is een van de redenen waarom hij zich verzet tegen het scepticisme.

---

⁵² Batens, 2003, 16

⁵³ F. Dretske, ‘From “The Pragmatic Dimension of Knowledge”’, in S. Bernecker (red.). *Reading Epistemology*, Oxford: Blackwell, pp. 161

“One of the ways to prevent this slide into skepticism is to acknowledge that, although knowledge requires the evidential elimination of all relevant alternatives (to what is known), there is a shifting, variable set of relevant alternatives.”⁵⁴ Om een volledige RAT weer te geven moet ook tenminste gespecificeerd worden hoe de set van relevante alternatieven bepaald wordt. Batens volstaat met te zeggen dat het subject dit bepaalt zonder verder iets te zeggen over de wijze waarop dit gebeurt. Wel sluit hij dit onderwerp af met “Tenslotte is het omlijnen van de verzameling alternatieven waartussen men kiest, zelf vatbaar voor discussie en verantwoording.”⁵⁵ Het is moeilijk om een geheel sluitende verklaring te geven voor hoe er bepaald wordt wat een relevant alternatief is, maar de vaagheid en onvolledigheid van Batens zijn verklaring is wat mij betreft onacceptabel. Dretske gaat hier wel wat dieper op in.

Hij maakt allereerst een onderscheid tussen de *Contrasting Set* (CS) en de *Relevancy Set* (RS). De CS omvat alle gevallen die noodzakelijk niet tegelijk kunnen bestaan met wat we denken dat het geval is. Hij definieert het als volgt: That is, if S knows that p, then q is in the CS (of p) if and only if, given p, necessarily not-q.⁵⁶ Wanneer ik weet dat het regent dan behoort ‘het regent niet’ tot de CS, maar tevens ook ‘ik woon op een woestijnwereld waar het nooit regent en een boze demon heeft mij gehersenspoeld om te geloven dat het regent’. De RS is een onderdeel van de CS dat alleen de relevante alternatieven in de CS omvat (hoe bepaald wordt wat een relevant alternatief is komt later aan de orde). Om te kunnen zeggen dat je iets weet moet je alle gevallen in de RS op een verantwoorde manier kunnen elimineren. De overige gevallen uit CS die niet in RS worden opgenomen noemt Dretske irrelevante alternatieven. “These are items which, though their existence is incompatible with what is known to be the case, the knower need not (though he may) have a justification for thinking [they] do not exist.”⁵⁷

Nu kan Dretske duidelijk maken wat precies het probleem is met het scepticisme. Sceptici nemen namelijk alles uit CS op in RS en ontkennen daarmee het bestaan van irrelevante alternatieven. Zij vinden dat elk alternatief een relevant alternatief is, een eis die volgens Dretske en gelijk denkenden veel te streng is en tegen het pragmatische karakter van kennis en verantwoording in gaat. Als de scepticus gelijk heeft zouden we niet alleen niets meer weten, maar tevens zouden we met alle alternatieven rekening moeten houden, waardoor we praktisch verlamd raken. Dit is niet alleen onwenselijk (om als norm te hanteren), maar ook intuïtief fout (het strookt niet met wat we dagelijks zien, tenzij we erkennen dat mensen altijd irrationeel handelen). Door te beargumenteren dat het niet pragmatisch en fout is om CS in alle gevallen gelijk te stellen aan RS, heeft Dretske een manier gevonden om het ongelijk van de scepticus te beargumenteren zonder de standaard voor verantwoording te verlagen. Om dit argument hard te maken moet Dretske zeggen wanneer we CS niet aan RS gelijk hoeven te stellen. Daarvoor moet hij ingaan op *closure* en hij doet dat in de tekst “Is Knowledge Closed Under Known Entailment? The Case against Closure”.

Over het algemeen wordt aangenomen dat we kennis kunnen vergaren door dit af te leiden uit andere dingen die we weten. Er zijn door de geschiedenis heen verschillende vormen van *closure*

---

⁵⁴ Dretske, ‘The Pragmatic Dimension of Knowledge’, p. 164

⁵⁵ Batens, 2003, 57

⁵⁶ Dretske, ‘The Pragmatic Dimension of Knowledge’, p. 164

⁵⁷ Dretske, ‘The Pragmatic Dimension of Knowledge’, p. 164-165

geformuleerd, maar de versie waar Dretske zich op richt is als volgt: If person S knows p, and knows p entails q, then S knows q. "Closure tells us that when S knows that P is true and also knows that P implies Q, then not only must Q be true, S must know it is true."⁵⁸

Volgens Dretske moeten we *closure* in sommige gevallen verwerpen om aan het scepticisme te ontsnappen. Dretske's argument hiervoor is als volgt: De manier waarop we vaststellen dat P het geval is, is niet altijd dezelfde manier om vast te stellen dat de implicaties van P het geval zijn. Dretske gebruikt het woord protokennis om die dingen te omschrijven die waar moeten zijn om P mogelijk te maken maar waarvan ik niet kan waarnemen dat ze waar zijn.

When we perceive that P, there are, so to speak, heavyweight implications of P that cannot be perceived to be so. There is transmission to lightweight implications, of course. For perception, though, there are always heavyweight implications, known implications to what one perceives (P) that one's perceptual reasons for P are powerless to reach.⁵⁹

Hier ontvouwt zich de strategie van de scepticus, die redeneert als volgt:

- 1) S weet dat P
- 2) S weet niet dat $\neg Q$
- 3) Als S weet dat P, dan weet S dat $\neg Q$

Q is onverenigbaar met P, maar is er niet van te onderscheiden. In zo'n geval kan je niet weten dat $\neg Q$ het geval is, zelfs als je waarneemt dat P het geval is en weet dat $\neg Q$ geïmpliceerd wordt door P. Doordat Q niet (perceptueel) te onderscheiden is van P, en we Q niet kunnen vaststellen op de manier waarop we P vaststellen, is er geen manier voor ons om de waarheid van Q te *tracken*. Sceptische paradoxen zijn niet 'waarheidsgevoelig'. Op deze manier is er altijd wel een tegenargument te vinden en kan de scepticus elke vorm van kennis ontkennen. De reden waarom dit kan is dat closure van ons vereist dat we om P te weten ook $\neg Q$ moeten weten, en dus in staat moeten zijn om Q uit te sluiten.⁶⁰

Om intuïtieve redenen blijven de meeste filosofen vasthouden aan (3), aan *closure*. Om de bovenstaande sceptische paradox te voorkomen zullen ze in dat geval of (1) of (2) moeten ontkennen. De scepticus ontkent (1). Filosofen die het scepticisme onaanvaardbaar vinden zullen (2) ontkennen, bijvoorbeeld door (in sommige gevallen) lagere eisen voor onze verantwoording van Q te stellen. Dretske (en met hem andere aanhangers van RAT) willen zich echter niet op zulk glad ijs begeven, zij nemen liever afscheid van *closure* in zulke gevallen dan lagere eisen te stellen aan onze verantwoording. In het geval van een sceptische paradox, wanneer er dus sprake is van zwaargewicht implicaties, dan is 2) volgens Dretske altijd waar. Afhankelijk van de context is (1) of (3) waar. Als het sceptische alternatief relevant is, en in de RS wordt opgenomen, dan is (1) onwaar. Is het sceptische alternatief echter irrelevant, dan is (3) onwaar en kunnen we P weten zonder dat we $\neg Q$ hoeven uit te sluiten.

Als we *closure* in deze gevallen niet verwerpen, moeten we een manier vinden om de waarheid van deze zwaargewicht implicaties te kennen, anders zal het behouden van *closure* resulteren in de ontkenning van de externe wereld en bijgevolg al onze kennis. Dretske vreest echter

---

⁵⁸ F. Dretske, 'Is Knowledge Closed Under Known Entailment?', in M. Steup en E. Sosa (red.), *Contemporary Debates in Epistemology*, Malden: Blackwell, pp. 13

⁵⁹ Dretske, 'Is Knowledge Closed Under Known Entailment?', p. 16

⁶⁰ Dretske, 'Is Knowledge Closed Under Known Entailment?', p. 16

dat we niet over manieren beschikken om zwaargewicht implicaties te kennen die zelf geen nieuwe zwaargewicht implicaties creëren.⁶¹ “No evidence transmits to all the implications of what it is evidence for.”⁶²

Dit stelt ons voor een keuze; 1) we behouden *closure* en accepteren dat we geen weerwoord hebben tegen de scepticus, omdat we zwaargewicht implicaties nooit kunnen kennen. Dit resulteert in de ontkenning van (bijna) al onze kennis. 2) We verwerpen *closure* in sommige gevallen en eisen niet langer dat we alle implicaties van onze kennis moeten kennen om iets te weten. In het geval van zwaargewicht implicaties hoeft dit niet.⁶³ De keuze is gemakkelijk wat betreft Dretske.

Om weer terug te komen op hoe bepaald wordt wat de RS inhoudt; ten eerste kunnen we zwaargewicht implicaties uitsluiten. Met uitzondering van zwaargewicht implicaties wordt het verschil tussen een relevant en een irrelevant alternatief bepaald door de objectieve mogelijkheden in die situatie, en niet door wat wij toevallig als mogelijkheid ervaren.⁶⁴ Dit illustreert het verschil van zijn objectieve variant met de subjectieve variant van Batens, die het volgende zegt: “Nu spreekt het vanzelf dat het maken van een dergelijke keuze [tussen alternatieven] steeds teruggaat op de beoordelingsmiddelen en beoordelingselementen waarover iemand op een bepaald ogenblik beschikt.”⁶⁵

De objectieve variant heeft als voordeel dat er geen twijfel mogelijk is over wat een relevant alternatief is binnen een bepaalde context zodra we hebben vastgesteld wat de mogelijkheden zijn. Dit is meteen ook het nadeel, het is extreem moeilijk en misschien zelfs onmogelijk om een methode te vinden, om te bepalen welke situaties objectief het geval zijn, waar iedereen het mee eens is en die in alle situaties gebruikt kan worden. Als voor elke context of soort context een andere methode nodig is wordt het probleem alleen maar groter. Een ander nadeel is, dat het erop lijkt dat kennis afhankelijk wordt van het toeval. We moeten maar het geluk hebben ons te bevinden in een context waarin het sceptische alternatief irrelevant is. De subjectieve variant ontwijkt dit probleem, maar betaalt hiervoor de prijs dat onwetendheid en goedgelovigheid het vergaren van kennis gemakkelijker maakt in plaats van moeilijker, iets wat tegen onze intuïtie ingaat. Immers als mijn kennissysteem vanwege gebrek aan kennis of vaardigheden niet is uitgerust met de juiste beoordelingsmiddelen of elementen dan bestaat er geen objectieve standaard die mij verplicht om meer alternatieven in beschouwing te nemen dan die ik met mijn gelimiteerde kennissysteem kan overzien. En aangezien ik gekozen heb uit de voor mij relevante alternatieven is mijn keuze alsnog verantwoord, zelfs als ik iets over het hoofd zie wat als algemeen bekend beschouwd wordt.

Het is een van de vele dingen waar Batens in zijn boek geen aandacht aan besteedt. Hoe om te gaan met het scepticisme? Moet *closure* verworpen of behouden worden? Hoe wordt de RS bepaald? Moeten we kiezen voor een objectieve of subjectieve variant (of een mix) van RAT, etc? Het

---

⁶¹ Dretske, ‘Is Knowledge Closed Under Known Entailment?’, p. 20

⁶² Dretske, ‘Is Knowledge Closed Under Known Entailment?’, p. 20

⁶³ Dretske, ‘Is Knowledge Closed Under Known Entailment?’, p. 23

⁶⁴ Dretske, ‘The Pragmatic Dimension of Knowledge’, p. 168

⁶⁵ Batens, 2003, 56-57

zijn allemaal vragen waar een antwoord op moet komen maar die Batens half of niet beantwoordt en soms zelfs helemaal onbesproken laat.

2.2.0 Incommensurabiliteit ≠ onvergelijkbaarheid

Het lijkt erop dat Batens incommensurabiliteit verkeerd interpreteert. Hij probeert incommensurabiliteit op te lossen door zijn definitie van communicatie die niet afhankelijk is van termen waardoor vergelijkbaarheid op dat punt mogelijk wordt. Maar Kuhn heeft meerdere malen benadrukt dat incommensurabiliteit niet hetzelfde is als, niet leidt tot, noch impliceert dat er sprake is van onvergelijkbaarheid. En ook Feyerabend beargumenteerde niet dat incommensurabiliteit leidt tot onvergelijkbaarheid, maar juist dat incommensurabele alternatieven van een theorie een betere manier vormen om de verdiensten van een wetenschappelijke theorie te bepalen dan commensurabele alternatieven.⁶⁶

Kuhn gebruikte zijn notie van incommensurabiliteit om het idee aan te vallen dat theorieën met elkaar vergeleken konden worden door hun gevolgen te vertalen in een neutrale en objectieve metataal.⁶⁷ Kuhn's notie van incommensurabiliteit kan onderverdeeld worden in taxonomische en methodologische incommensurabiliteit.

Taxonomische incommensurabiliteit draait om het begrip lexicale taxonomie: deze mentale module structureert en slaat het vocabulaire op dat gebruikt wordt om dingen te duiden die door wetenschappelijke wetten en theorieën worden beschreven. Om te communiceren hoeven twee sprekers enkel dezelfde lexicale structuur te delen. Het is onnodig dat ze precies dezelfde betekenis toekennen aan een term of dezelfde criteria gebruiken om te bepalen of iets lid is van een bepaalde groep. Wanneer twee theorieën niet dezelfde lexicale taxonomische structuur delen dan zijn ze incommensurabel. Incommensurabele theorieën zijn onvertaalbaar volgens Kuhn, maar hij benadrukt dat vertaling niet nodig is om die theorieën te begrijpen en te vergelijken. Benodigd is dat we leren om beide lexicale taxonomieën los van elkaar te gebruiken, meertaligheid als het ware.⁶⁸

Methodologische incommensurabiliteit betekent dat er geen gedeelde objectieve standaard bestaat die het mogelijk maakt om wetenschappelijke theorieën evaluatief te beoordelen. "so that there are no external or neutral standards that univocally determine the comparative evaluation of competing theories (Sankey and Hoyningen-Huene 2001, xiii)."⁶⁹ Zelfs wanneer twee personen uit incommensurabele paradigma's dezelfde waarden gebruiken om te bepalen welke theorie beter is, dan is het mogelijk dat ze deze waarden een ander gewicht of zelfs een geheel andere invulling geven, waardoor er rationale meningsverschillen kunnen ontstaan. Incommensurabiliteit maakt het evaluatief vergelijken van theorieën niet onmogelijk, maar bemoeilijkt dit wel. Volgens Kuhn is het

---

⁶⁶ E. Oberheim; P. Hoyningen-Huene, 'The Incommensurability of Scientific Theories' (2013), Edward N. Zalta (red.), <http://plato.stanford.edu/archives/spr2013/entries/incommensurability/>

⁶⁷ E. Oberheim; P. Hoyningen-Huene, 'The Incommensurability of Scientific Theories' (2013), Edward N. Zalta (red.), <http://plato.stanford.edu/archives/spr2013/entries/incommensurability/>

⁶⁸ E. Oberheim; P. Hoyningen-Huene, 'The Incommensurability of Scientific Theories' (2013), Edward N. Zalta (red.), <http://plato.stanford.edu/archives/spr2013/entries/incommensurability/>

⁶⁹ E. Oberheim; P. Hoyningen-Huene, 'The Incommensurability of Scientific Theories' (2013), Edward N. Zalta (red.), <http://plato.stanford.edu/archives/spr2013/entries/incommensurability/>

echter nog steeds mogelijk en rationeel om ze te vergelijken op basis van hun bruikbaarheid om een bepaald doel te bereiken.

Dit houdt in dat voornoemde bezwaren van Batens tegen incommensurabiliteit niet van toepassing zijn omdat hij er foutief van uit is gegaan dat incommensurabiliteit hetzelfde is als onvergelijkbaarheid. Incommensurabiliteit staat zijn contextuele aanpak van verantwoording niet in de weg omdat er simpelweg geen sprake is van incommensurabiliteit. Geen taxonomische, omdat één persoon of een groep personen binnen dezelfde traditie altijd een lexicale taxonomie deelt met zichzelf, en geen methodologische, omdat de waarden die gebruikt worden om te bepalen welk alternatief het beste is, wederom binnen één persoon of een groep personen dezelfde zijn. Onvergelijkbaarheid is wel een probleem voor een contextuele aanpak van verantwoording, omdat je anders inderdaad niet kan kiezen tussen twee verschillende theorieën, maar het is niet de oorzaak voor de verzuiling en het isolationisme dat Batens vreest. Ook de door Kuhn en Feyerabend voorgestelde noties van incommensurabiliteit leiden hier niet toe; de meertaligheid en het vergelijken op instrumentele gronden dienen als ontsnappingsclausule hiertegen. Het isolationisme wordt juist aannemelijker door Batens' opvattingen over communicatie en taal te verbinden aan incommensurabiliteit waardoor een zinvolle invulling van meertaligheid onmogelijk wordt gemaakt, en vergelijking op instrumentele grond ernstig wordt beperkt.

Het probleem ontstaat namelijk wanneer twee personen of groepen uit verschillende wetenschappelijke tradities of met verschillende kennissystemen in gesprek gaan met elkaar. Batens is van mening dat mensen betekenissen construeren en niet kopiëren, met als conclusie dat niemand dezelfde taal spreekt. Het is onwaarschijnlijk dat twee personen exact dezelfde betekenis voor een term hanteren en als het wel gebeurt, dan kunnen ze dit niet van elkaar weten. Batens had dit argument eerder aangegrepen om contextuele verantwoording te onderbouwen, maar nu is het juist problematisch. Het gevolg ervan is dat twee personen taxonomische incommensurabiliteit nooit meer kunnen overkomen doordat ze verschillende lexicale structuren hebben en elkaars taal niet kunnen leren.

Merk daarbij op dat iemand verschillende talen kan spreken, ook over hetzelfde probleem. Zo kunnen X en Y discussiëren over de vraag wat de toestand is volgens de theorie van X. Voor Y gaat het dan vanzelfsprekend over zijn of haar opvatting over die theorie, en Y zal in dit geval de taal spreken die daarbij hoort. Deze taal zal zowel verschillen van de taal die X hanteert, als van de taal die Y gebruikt om over zijn over haar eigen theorie te spreken.”⁷⁰

Hoewel personen meerdere talen kunnen spreken, kunnen ze nooit elkaars taal spreken, en dus verdwijnt het nut van meertaligheid om incommensurabiliteit te overbruggen.

Voor intellectuele strijd zijn discussies van die aard niet erg problematisch, maar zodra de discussie gaat over of de theorie van X beter is dan die van Y (in deze context), hebben ze geen manier om vast te stellen of 'beter' voor hen beide dezelfde betekenis heeft. Aangezien Batens eerder al had aangegeven dat het onwaarschijnlijk is dat ze dezelfde betekenis hanteren, is de conclusie dat ze waarschijnlijk langs elkaar heen praten. En aangezien zowel methodologische incommensurabiliteit en Batens subjectieve, contextuele aanpak het bestaan van een objectieve standaard, die kan bepalen welke van de waardenopvatting de juiste is, afwijzen, lijkt er geen alternatief mogelijk.

---

⁷⁰ Batens, 2003, 179

Hoewel intellectuele strijd nog wel mogelijk is tussen twee personen of groepen die zich dezelfde doelen stellen, lijkt het onmogelijk om te bepalen of ze niet langs elkaar heen praten omdat taxonomische incommensurabiliteit niet meer te omzeilen is. Natuurlijk kunnen er nog steeds keuzes gemaakt worden, maar hierbij zullen andere factoren dan het gespreksresultaat doorslaggevend zijn.

Dat een enkel individu op rationele wijze een vergelijking kan maken en kan kiezen tussen incommensurabele theorieën of alternatieven blijft mogelijk, maar Kuhn en Feyerabend hadden dit in eerste instantie nooit uitgesloten.

3.0 Voorbij de structuur van een wereldbeeld

Het boek van Batens heeft als ondertitel 'Pleidooi voor een bruikbare rationaliteit'. Hoewel hij de kennisleer een normatieve rol toebedeeld, acht hij het belangrijk dat we bij het opstellen van die normen rekening houden met zowel onze menselijke beperkingen, de functie die kennis heeft en de rol die het speelt in ons 'dagelijks overleven'. Deze pragmatische insteek deelt Batens met o.a. Dretske, maar een andere filosoof, William James, ging hen voor. Ik zal hier later nog op terug komen.

De manier waarop ons wereldbeeld of kennissysteem volgens Batens geordend is kan vergeleken worden met een gereedschapskist, waarbij de stukken gereedschap gegroepeerd zijn op basis van de klus die ermee geklaard moet worden. Wij dragen onze gereedschapskist altijd bij ons, en wanneer blijkt dat een bepaald stuk gereedschap niet het gewenste resultaat oplevert terwijl er een alternatief beschikbaar is, zullen we dit volgens Batens moeten vervangen. Maar tegelijkertijd, zolang het gereedschap functioneert zullen we weinig reden hebben om op zoek te gaan naar een alternatief. We kunnen namelijk niet zomaar alles in vraag stellen, we moeten daar een goede reden voor hebben. Deze goede reden moet zich aan ons opdringen, bijvoorbeeld in gesprek met andersdenkenden. We kunnen wel doen alsof we ergens aan twifelen en onze opvattingen als gevolg daarvan in vraag stellen, maar dit zal, net zoals bij Descartes, slechts leiden tot de herbevestiging van die (impliciet veronderstelde) opvattingen.

Zowel Batens, Dretske als James onderkennen dat we niet al onze opvattingen verantwoord en kunnen verantwoord. Er zijn opvattingen die bepalen hoe we de wereld ervaren, en aangezien onze ervaringen de enige link vormen die we hebben met de wereld, kunnen onze ervaringen niet als doorslaggevend bewijs fungeren voor het verantwoord van die opvattingen. Bij Batens zijn zulke opvattingen te vinden bij de contextuele zekerheden, Dretske schaaft ze onder de noemer protokennis en zwaargewicht implicaties, en James zegt er het volgende over: *"There are, then, cases where a fact cannot come at all unless, a preliminary faith exists in its coming. And where faith in a fact can help create the fact [...]"*⁷¹ Opvattingen waarvoor dit het geval is zal ik vanaf nu voor het gemak preliminaire opvattingen noemen.

Volgens Dretske hoeven we de zwaargewicht implicaties van opvatting X niet te verantwoord, en er dus kennis over te bezitten, omdat we door de beperkingen van het mens-zijn geen mogelijkheid hebben om bewijs of een andere vorm van verantwoording aan te dragen om ons geloof in deze opvattingen hard te maken. Dit neemt niet weg dat de waarheid van opvatting X afhangt van de waarheid van de zwaargewicht implicaties. Het oordeel dat wij (bewust of onbewust) vullen over de waarheid van die zwaargewicht implicaties is daarom relevant voor het oordeel dat wij vullen over opvatting X. Omdat we geen bewijs kunnen leveren om ons er zo van te verzekeren dat we de juiste keuze maken, zullen we er blind op moeten vertrouwen dat we de juiste keuze maken. We zullen een sprong moeten maken, een 'leap of faith', over het gat dat we normaal vullen met onze verantwoording. Zelfs de scepticus ontkomt hier niet aan volgens James:

---

⁷¹ W. James, 'The will to believe', in R.B. Talisse en S.F. Aikin (red.), *The Pragmatism reader*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, pp. 104

Our passionate nature not only lawfully may, but must, decide an option between propositions, whenever it is a genuine option that cannot by its nature be decided on intellectual grounds; for to say under such circumstances, "Do not decide, but leave the question open," is itself a passionate decision—just like deciding yes or not—and is attended with the same risk of losing truth.⁷²

Pas na het maken van deze sprong zullen we in staat zijn om een coherent en consistent wereldbeeld op te bouwen door onze volgende opvattingen te verantwoorden op basis van de mogelijkheden die de hiervoor gemaakte keuze ons laat.

Kritische geesten zullen nu opmerken dat we er helemaal niet blind op vertrouwen dat we de juiste keuze maken. Neem bijvoorbeeld de kwestie van het onafhankelijk bestaan van de externe wereld; wij nemen dit niet zonder meer aan, er zijn voldoende redenen om in het bestaan van die externe wereld te geloven: het ontbijt dat ik vandaag op heb, de fiets die ik naar mijn werk heb gereden, de portier die mij gedag zei. Dit zijn echter rationalisaties. De reden dat ik geloof in het bestaan van de portier, de fiets en het ontbijt is dat ik geloof in het bestaan van de externe wereld en niet andersom. Het geloof in het onafhankelijk bestaan van de voorgenoemde dingen impliceert een geloof in de bestaan van de externe wereld zonder welke die dingen niet zouden kunnen bestaan.

Dit betekent dat het oordeel dat wij vellen over deze zwaargewicht implicaties ofwel preliminaire opvattingen grote invloed heeft op hoe ons wereldbeeld zich verder ontwikkelt. Het is niet moeilijk om je voor te stellen dat het wereldbeeld van iemand die gelooft in het onafhankelijk bestaan van de buitenwereld er heel anders uit ziet dan van iemand die daar niet in gelooft. It is not intellect against all passions, then; it is only intellect with one passion laying down its law.⁷³ "It is just one volition against another, we are willing to go in for life upon a trust or assumption which he, for his part, does not care to make."⁷⁴

Ik wil me echter niet richten op het verschil tussen die wereldbeelden, maar op de overeenkomst, namelijk dat beiden personen keuzes gemaakt hebben die niet te verantwoorden zijn, maar die wel bepalend zijn voor hun wereldbeeld. Ik wil me niet richten op de vraag wie er gelijk heeft, of op de vraag welk wereldbeeld beter functioneert dan het andere, maar op de vraag of wij elkaar daar op basis van bewijs (argumenten) van kunnen overtuigen.

Aangezien er geen objectieve standaard is om te bepalen welke 'volition' er gelijk heeft, is evaluatieve vergelijking op dit punt onmogelijk. Dit vraagt om empathie, inlevingsvermogen in het denkbeeld van de ander, niet alleen om die persoon te begrijpen, maar ook om mogelijke kritiek te uiten. We zullen meertalig moeten worden en ons verplaatsen in het wereldbeeld van de ander en vervolgens bepalen, met de inzichten die we daardoor opdoen, of wij ons eigen wereldbeeld onveranderd laten, of dat we wijzigingen aanbrengen. Dit betekent niet dat we niet meer met elkaar kunnen praten over onze overtuigingen en wereldbeelden, maar enkel dat we dit op instrumentele wijze zullen moeten doen. Het gaat er niet om dat ik gelijk heb en dat mijn denkbeelden absoluut waar zijn, maar dat ze mij in staat stellen om mijn doelen, en de doelen die we als gemeenschap stellen, te bereiken. Als ik iemand anders wil overtuigen dan moet ik hem niet overtuigen van de waarheid van mijn opvattingen, maar van het nut dat ze hebben voor het bereiken van zijn doelen. Als hij niet dezelfde doelen stelt dan kan ik hem onmogelijk overtuigen.

---

⁷² James, 'The will to believe', p. 97

⁷³ James, 'The will to believe', p. 105

⁷⁴ James, 'The will to believe', p. 96

Desalniettemin kunnen we op pragmatische grond, met het belang van ons allemaal in gedachte, besluiten om ons tolerant op te stellen ten opzichte van verschillende overtuigingen. Als iedereen eraan meedoet kunnen die overtuigingen vredelievend naast elkaar bestaan en zal het leiden tot voorspoed voor iedereen.

Daarmee wil ik niet zeggen dat preliminaire opvattingen niet met elkaar in strijd kunnen zijn en buiten discussie staan, integendeel, het zijn vaak de opvattingen die het heftigst bediscussieerd worden. Dat we momenteel niet kunnen zeggen wie er gelijk heeft, impliceert niet dat er niemand gelijk heeft, kortom het is geen oproep tot relativisme. Het is ook niet zo dat deze opvattingen onveranderlijk zijn, het gebeurt niet vaak, maar het gebeurt dat mensen hun mening over preliminaire opvattingen wijzigen. Om het nogmaals te benadrukken, dat we (nog) niet over de mogelijkheden beschikken om op doorslaggevende wijze te bepalen welke van die preliminaire opvattingen waar zijn, betekent denk ik dat we een weg moeten vinden om die discussie op een andere manier te voeren. Tot we die gevonden hebben, lijkt het mij verstandig om het advies van James op te volgen:

Indeed we may wait if we will, I hope you do not think that I am denying that, but if we do so, we do so at our peril as much as if we believed. In either case we act, taking our life in our hands. No one of us ought to issue vetoes to the other, nor should we bandy words of abuse.⁷⁵

---

⁷⁵ James, 'The will to believe', p. 107

Conclusie

Wij gebruiken onze kennis volgens Batens om problemen op te lossen, hier vallen zowel praktische als theoretische vraagstukken onder. Wij verantwoorden deze kennis door te kiezen tussen relevante alternatieven. Het subject bepaalt wat de set van relevante alternatieven is door invulling te geven aan de context en kiest vervolgens welk alternatief het meest geschikt is om het probleem op te lossen. Deze keuze is niet eeuwig maar kan weer voor herziening ter discussie gesteld worden als daar een goede reden voor is.

Onze opvattingen gaan niet alleen over feiten maar o.a. ook over methodologieën, waarden en normen. Dit alles ordenen we op basis van de functie die het moet vervullen bij het oplossen van een probleem; zulke deelsystemen slaan we op als onderdeel van ons kennissysteem. Welke functies die deelsystemen precies moeten vervullen is afhankelijk van het subject. Volgens Batens bestaat er voor ons geen mogelijkheid om absolute zekerheid te hebben die in alle contexten geldig is, wat als gevolg heeft dat er geen denkbare fundering voor een wereldbeeld mogelijk is die zelf geen fundering nodig heeft. Ons kennissysteem heeft geen hiërarchie waarin een bepaald deelsysteem of epistemologisch domein fundamenteeler is dan andere deelsystemen of domeinen.

Batens hecht grote waarde aan intellectuele strijd tussen mensen met verschillende geloofsovertuigingen. Als mensen er baat bij hebben om elkaars opvattingen in vraag te stellen en die met elkaar te vergelijken dan zal dit volgens hem leiden tot kritischere gedachtevorming en een vergroting van onze kennis in het algemeen. Op dit punt speelt zijn problematische visie op taal hem echter parten waardoor de rol die hij toebedeelt aan intellectuele strijd moeilijker of zelfs onmogelijk gemaakt wordt. Hoewel hij dit probleem voorzien heeft, is zijn oplossing niet toereikend doordat hij een verkeerd begrip heeft van wat incommensurabiliteit inhoudt en wat de gevolgen ervan zijn.

Desalniettemin is er een intellectuele cultuur nodig waarin mensen de kans krijgen om hun verschillende geloofsopvattingen op autonome wijze uit te werken en hiervoor is een tolerante houding nodig van alle betrokkenen. Hij beëindigt zijn boek met een pleidooi voor redelijkheid en tolerantie. Ik zou me daar graag bij willen aansluiten.

Literatuurlijst

Geciteerde literatuur:

D. Batens, *Menselijke Kennis: Pleidooi voor een bruikbare rationaliteit*, Antwerpen-Apeldoorn: Garant, 2003.

F. Dretske, 'From "The Pragmatic Dimension of Knowledge"', in S. Bernecker (red.). *Reading Epistemology*, Oxford: Blackwell, pp. 159-168, 2006.

F. Dretske, 'Is Knowledge Closed Under Known Entailment?', in M. Steup en E. Sosa (red.), *Contemporary Debates in Epistemology*, Malden: Blackwell, pp. 13-26, 2005.

W. James, 'The will to believe', in R.B. Talisse en S.F. Aikin (red.), *The Pragmatism reader*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, pp. 92-107, 2011.

E. Oberheim; P. Hoyningen-Huene, 'The Incommensurability of Scientific Theories' (2013), Edward N. Zalta (red.), <http://plato.stanford.edu/archives/spr2013/entries/incommensurability/>